

17

**“Karaman Türkleri’nin
Meşru Mücadelesi ve
Türkiye Büyük Millet
Meclisiyle Münasebetleri
(1920-1923)**

**Legitimate Struggle of
Karaman Turks and
Relations with the Grand
National Assembly
of Türkiye (1920-1923)**

Bülent Atalay

Karaman Türkleri'nin Meşru Mücadelesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisiyle Münasebetleri (1920-1923)

Bülent Atalay*

Özet

Ortodoks Türkler, Türk Ortodokslar, Karaman Türkleri, Karamanlılar gibi adlarla anılan Türk ve Ortodoks olan bu unsurun Türk milletinin bir parçası olduğunda hiç şüphe yoktur. Anadolu'ya Müslüman Türkler'den çok daha önce geldikleri bilinen Karamanlılar, Bizans İmparatorluğu bünyesinde de yaşamış ve hizmet vermişlerdir. Bu dönemde Hristiyanlığın Ortodoks mezhebini benimsemişlerdir. Günümüzde Moldova'da Gagavuzlar olarak bilinmekte olup, Orta Anadolu'nun herhangi bir köyünde yaşayan Türklerin konuştuğu Türkçeyi anadilleri olduğu için konuşmaktadırlar. Fetihle birlikte İstanbul'da demografik dengeyi sağlamak için Karaman ve çevresinden getirilerek iskân edilmişlerdir. Karamanlılar, Ortodoks olduklarından dolayı Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin dinî anlamda hâkimiyet alanı içerisinde bulunmaktaydılar. Fransız İhtilali'nden sonra yayılan milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle bütün Ortodokslar'ın Rum olduğu iddialarının hayata geçirilme çabaları Karamanlılar'ı rahatsız etmeye başlamıştır. Bunlar Fener Patrikhanesi'nin rumlaştırma ve devlet aleyhine faaliyetlerine karşı çıkmışlardır. Türk İstiklâl Savaşı sürecinde işgale karşı ve bütün olumsuzluklara rağmen TBMM Hükûmetinin yanında yer alarak destek veren Karamanlılar'a bu mücadelelerinde Papa Eftim önderlik etmiştir. TBMM Hükûmetinin pek başarılı olamadığı propaganda faaliyetlerinde çok önemli ve tarihî bir görev ifa etmişlerdir. Aynı süreçte Osmanlı İmparatorluğu dönemine uzanan talepleri olmasına rağmen kendi Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni kurmayı başarmışlardır. Tabii bu hiç de kolay olmamış ve Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin bütün engellemelerine rağmen başarılmıştır. Fakat sonuçta Lozan Konferansı müzakerelerinde hiç beklemedikleri hâlde Papa Eftim ve birkaç Türk Ortodoks aile haricinde hepsi mübadeleye tâbi tutulmuşlardır.

Anahtar Kelime

Karamanlılar, Türk İstiklâl Savaşı, Türk Ortodokslar, Papa Eftim, Fener Patrikhanesi, Lozan Antlaşması

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, bulentatalay[at]trakya.edu.tr, ORCID: 0000-00033338-3098

Legitimate Struggle of Karaman Turks and Relations with the Grand National Assembly of Türkiye (1920-1923)

Abstract

There is no doubt that this Turkish and Orthodox nation, known by names such as Orthodox Turks, Turkish Orthodox, Karaman Turks, Karamanids, is a part of the Turkish nation. Known to have come to Anatolia long before the Muslim Turks, the Karamanids also lived and served in the Byzantine Empire. During this period, they adopted the Orthodox sect of Christianity. Today, they are known as Gagauz in Moldova, and they speak Turkish, which is spoken by Turks living in any village in Central Anatolia because it is their mother tongue. With the conquest, they were brought from Karaman and its surroundings and settled to ensure demographic balance in Istanbul. Since the Karamanids were Orthodox, they were within the religious dominion of the Greek Orthodox Patriarchate of Fener. With the influence of the nationalist movements that spread after the French Revolution, the efforts to realize the claims that all Orthodox were Greeks began to disturb the Karamanids. They opposed the Greekization and anti-state activities of the Fener Patriarchate. During the Turkish National Struggle, Papa Eftim led the Karamanites, who supported the Turkish Grand National Assembly Government against the occupation and despite all the negativities, in their struggle. They performed a very important and historical task in propaganda activities in which the Government of the Grand National Assembly of Türkiye was not very successful. In the same period, they succeeded in establishing their own Independent Turkish Orthodox Patriarchate, despite their demands dating back to the Ottoman Empire. This was not easy and was achieved despite all the obstacles of the Greek Orthodox Patriarchate of Fener. But in the end, they were all subjected to the exchange, except for Papa Eftim and a few Turkish Orthodox families, which they never expected at the Lausanne Conference negotiations.

Keywords

Karamanlides, Turkish War of Independence, Turkish Orthodox, Pope Eftim, Fener Patriarchate, Treaty of Lausanne

1. Giriş

Türk Ortodokslar, Karamanlı Ortodoks Türkler, Karaman Türkleri ve Karamanlılar olarak adlandırılmaktadırlar. Bu kadim cemaat hakkında 1872'de Rumca harflerle Türkçe basılan Evangelinos Misailidis, *Seyreyle Dünyayı (Temaşâ-i Dünya ve Cefakâru Cefakes)*¹ ve Câmi Bey'in, *Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler ve Bizans İmparatorluğu'na Dâhil Olan Turanî Akvam*², adlı eserler konuyla ilgili çalışmaların pek çoğunda kaynak olarak kullanılmışlardır. Çok sayıda lisansüstü çalışma ve akademik seviyede makale ve kitap da neşredilmiştir. Cumhuriyet arşivinde azımsanmayacak sayıda belge doğrudan veya dolaylı olarak Karamanlılar'dan bahsetmektedir. Bu çalışmada arşiv belgelerini kullanan yayımlanmış bazı tezlerden yararlanılmıştır. Çalışmanın özünü bilhassa dönemin olaylarını yansıtan muhtelif gazeteler oluşturmaktadır. Bunların birçok sayısının incelenmesiyle ortaya çıkarılan haber ve yorumlar dikkatle değerlendirilmiştir. Bütün bunlar temel alınarak Karamanlılar'ın, var olma mücadeleleriyle birlikte Türk İstiklâl Savaşına destekleri ortaya koyulmak istenmiştir.

2. Karamanlı Ortodoks Türkler/Karamanlılar

Dünya tarihinde önemli bir özne olan Türkler, farklı coğrafyalarda çok sayıda devlet kurmuşlardır. Ayrıca küçük topluluklar halinde bazı devletlerin bünyesinde de farklı inanç ve kültürlerle etkileşim hâlinde varlıklarını devam ettirmeyi başarmışlardır. Nitekim Türkler'in çoğunluğu tek Tanrıya inandıklarından cüzi bir kısmı, Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu'nun da etkisiyle Hristiyanlığın Ortodoks mezhebini kabul ettikleri hâlde temel özelliklerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Hem Ortodoksluğu kabulleri hem de kültürlerini tamamen kaybetmemelerinde Bizans İmparatorluğu'nun V. yüzyılın sonlarında Balkanlar'da Türkler'i, askerlikte istihdamının payı büyüktür. Bu süreçte Ortodoksluğu kabul eden ve Dobruca'ya yerleştirilen Uzlar, Gagavuzlar'ın atalarıdır.³ Gagauz, Gököğüz ve Gagavuz olarak ifade de ihtilaf olmasına rağmen kelimenin kökeniyle alakalı, Uzlara (Oğuzlara) aidiyetine dair ittifak mevcuttur.⁴ Gagavuzlar, inançları haricinde her hâllerleriyle ve konuştukları Türkçe ile Türkiye'nin Orta Anadolu'sundaki Türk köylüsünden farksızdırlar.⁵ Çünkü Orta Anadolu'da geniş bir coğrafyada Karamanlılar olarak yaşamışlardır.⁶ Osmanlı arşiv vesikalarında Zimmîyân-ı

¹ Evangelinos Misailidis, *Seyreyle Dünyayı (Temaşâ-i Dünya ve Cefakâru Cefakes)*, haz. Robert Anhegger-Vedat Günyol, İstanbul: Cem Yayınevi, 1988.

² Câmi, *Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler ve Bizans İmparatorluğu'na Dâhil Olan Turanî Akvam*, İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi Yayınları, 1338.

³ Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1998, s.1-19, 64, 82-83.

⁴ Ömer Bedir, "Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Gagavuzların Türkiye'ye Göç Ettirilmesine İlişkin Çabalar", *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2019), s.242.

⁵ Meryem Orakçı, "Karamanlıca Muhacir Sedası Gazetesine Göre Yunanistan'da Mübadelenin İlk Yılları ve Türkçe Konuşan Ortodoksların Yaşadığı Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 65 (2019), s.267-268.

⁶ Mehmet Aydın, "Türk Ortodoks Hıristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Kuruluşu", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8, (2009), s.18.

Karaman veya Karamaniyân olarak kaydedilmişlerdir.⁷ Özbeöz Türk olan Gagavuzlar, Balkanlar'da çoğunlukla aynı adla, bazı bölgelerinde ve Anadolu'da Karamanlılar olarak adlandırılan kadim bir topluluktur. Bunların adı Türkiye ve yakın çevresini aşmıştır. Mesela Çin'de yaşayan 24 Oğuz boyundan olan Salur'daki yaygın dinî hikâyede: Salur uruğunu oluşturan Akman ve Karaman boylarından bahsedilmektedir.⁸

Balkanlar'a XI. yüzyıl başlarından itibaren Bulgar, Kıpçak ve Uz gibi Türk boyları muhtelif zamanda çeşitli sebeplerle Tuna boylarına yerleştirilmişti. Selçuklular zamanında da Konya'dan getirilen "Konyarlar" da olduğu gibi Osmanlılar döneminde de uygulanan iskân siyasetiyle Rumeli'ye Anadolu'dan çok sayıda Türk nakledilmiştir.⁹ Fatih, fetihle birlikte nüfus yapısında dengeyi sağlamak için İstanbul'a, Karaman eyaletinden hem Ortodoks hem de Türk bir topluluk olan Karamanlıları naklettirmeye başlamıştır. Bununla şehrin imar ve iskânıyla birlikte Rum Ortodokslar ile Müslüman Türkler arasında kültürel geçişi yumuşak olarak gerçekleştirmenin yanında¹⁰ zamanla Karamanoğulları tehlikesinin azaltılması da hedeflenmişti.¹¹ Bu amaçla Karamanlılar/Karamaniler, Aksaray ve Büyük ve Küçük Karaman/Şehzadebaşı ve Fatih'te iskân edilmişlerdi.¹²

Karamanlılar, ortodoksluklarından dolayı Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin dinî hâkimiyet alanında yer almakla birlikte "Ortodoks" ve "Rum" kavramları aynı anlamı ifade ettiklerinden, Rum da addedilmekteydiler.¹³ XVIII. Yüzyılda baş gösteren milliyetçilik, patrikhanenin Bizans hayallerini harekete geçirdi. Bu amaçla bütün Ortodokslar'ı Rum kabul ettirme faaliyetleri Karamanlıları rahatsız etmekteydi. Zira Türklüklerinden kuşku duymayan Karamanlılar, ait oldukları Türk Millete ve tebaası oldukları devlete yönelik bir faaliyet içerisinde olmaları söz konusu değildi.¹⁴ İstanbul'da "Anadolulular" da denilen ve Rum Ortodokslar'dan çok daha muhafazakâr¹⁵ olan Karamanlılar evlilik haricinde değişime ve gelişime açıldılar.¹⁶ Müslüman Türkler'in konuştuğu Türkçe'yi tercih eden Karamanlılar, istisnalar hariç Rumca

⁷ Yahya Başkan, "Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 55 (2013), s.120.

⁸ Fuat Bozkurt, *Türklerin Dini*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s.212.

⁹ Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *Bellekten*, 53/207-208, (1989), s.637.

¹⁰ Câmî, *Osmanlı Ülkesinde*, s.16.

¹¹ Yahya Başkan, "Fatih Sultan", s.115-116.

¹² Evliya Çelebi B. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I. Kitap, haz. Robert Dankof, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.50.

¹³ Ramazan Erhan Güllü, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'de Rumların İdaresi", *SSAD-Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (2021), s.156.

¹⁴ Mithat Aydın, "Anadolu'da Hıristiyan Türkler (Başlangıcından Cumhuriyete)", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2004), s.15-16.

¹⁵ Aleksandros Paspatis, *Balıkh Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Esnafı 1833-1860*, çev., Marianna Yerasimos, İstanbul: Kitapyayınevi 2015, s.45.

¹⁶ Konstantia P. Kiskira, "19. Yüzyılın Çokuluslu İstanbul'unda Amerikan Misyonerleri", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, ed., Pinelopi Stahis, çev., Foti ve Stefo Benlisoy, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.77.

bilmemekteydiler.¹⁷ Nitekim mübadelenin etkilerinin devam ettiği 1924'de Selanik'te, Kayserili Papaz Neofitos'un hüznü ve hasretini yansıttığı şiir kitabını¹⁸ ve bazı gazetelerin Karamanlıca yayımlanması mübadillerin pek çoğunun başka dil bilmemelerindendi.¹⁹ Grek harfli Türkçe olarak tanımlanan Karamanlıca²⁰ yavan, sade ve Anadolu lisanı olarak adlandırılmıştır.²¹ Anadolu Türklüğü'nün kalesi Karaman ve muhafızı Karamanlılar olduğu, Karamanoğlu Mehmed Bey'in Türkçe'yi resmî dil ilan etmesinden anlaşılmaktadır.²² Karamanlılar'ın kültürlerini koruma çabaları karşısında Fener Patrikhanesi, irtibatı tamamen koparmamak ve rumlaştırmak için kurduduğu eğitim cemiyetlerinin evraklarını Rumca'nın yanında Karamanlıca olarak da kaydettirmiştir. Patrikhane, gayret ve faaliyetlerine rağmen Karamanlılar'ın aidiyet duygularını değiştiremediği kanaatindeydi.²³ Zira inançları hâric geleneksel hayat tarzları Rumlar'a benzemeyen Karamanlılar'ın, kendilerini Müslüman Türklere çok daha yakın hissettiklerini muhakkaktı.²⁴

Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki Rumlar, "Rum" olarak adlandırılırken Karaman ve çevresiyle birlikte Orta Anadolu'da yaşayanlara "Karamanlı" denilmesi kendilerinin de hissettikleri gibi Ortodoks Rumlar'dan farklı olduklarını ortaya koymaktadır.²⁵ Lakin başta İstanbul olmak üzere şehir merkezlerinde bilhassa Rum Ortodokslar açısından, "Karamanlı" tabiri aşağılayıcı düşüncenin iması niteliğindeydi.²⁶

XVII. yüzyıla gelindiğinde bu topluluğa İstanbul'da, Anadolu'dan getirildikleri yere istinaden Karamanlılar denildiğine hiç şüphe yoktur.²⁷ İbadetlerini dahi Türkçe yapmakla kalmayıp²⁸ azımsanmayacak kadar İslâmî kavram da kullanmaktaydılar.²⁹ Sosyal ve ticari hayatın içindeydiler.³⁰ İstanbul çarşılarında, Karaman'dan getirdikleri

¹⁷ İ. Hakkı Sunata, *İstanbul'da İşgal Yılları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, s.139.

¹⁸ Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmiş Bir Yol Hıristiyan Türkler ve Papa Eftim*, İstanbul: İstos Yayınları, 2016, s.7-10.

¹⁹ Orakçı, "Karamanlıca Muhacir", s.270.

²⁰ Talat Tekin, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Ankara: Simurg Yayınları, 1997, s.107-108.

²¹ Gazanfer İbar, *Anadolulu Hemşehrilerimiz Karamanlılar ve Yunan Harfli Türkçe*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s.105.

²² Bayram Polat, *Karaman İli Tarihi ve Günümüz İnanç Coğrafyası-Karaman Tarihi ve Kültürü*, IV-, İstanbul: Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2005, s.604-605.

²³ Augustinos, *Küçük Asya*, s.298-299, 312-313.

²⁴ Hülya Eşki Uğuz ve Rukiye Saygılı, "Karamanlı Ortodoks Türkler Üzerinden Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinin Analizi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17 (2017), s.792.

²⁵ Arnold Joseph Toynbee, *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, çev., Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007, s.140.

²⁶ İbar, *Anadolulu Hemşehrilerimiz*, s.138.

²⁷ Misailidis, *Seyreyle Dünyayı*, s.644-645.

²⁸ Toynbee, *Türkiye'de ve Yunanistan'da*, s.62.

²⁹ Atanas Manov, *Gagauzlar (Hıristiyan Türkler)*, çev., M. Türker Acaroğlu, Ankara: TTK Yayınları, 2001. s.28, 48-50, 64.

³⁰ Hagop Mintzuri, *İstanbul Anıları 1897-1940*, çev. Silva Kuyumcuyan-Haz., Necdet Sakaoğlu-Ayşen Anadol, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.19.

erzak, levazım ve halıları mevcuttu.³¹ Karamanlılar, Anadolu'nun muhtelif kasaba ve köylerinde zirai faaliyetlerde bulunmakla birlikte³² şehirlerde de esnafılık yapan kanaatkâr, tutumlu, düzenli ve düzgün insanlardı.³³ Müslüman Türkler ile aralarında saygı ve güvene dayanan münasebet mevcuttu.³⁴ Bunu XIX. yüzyılın ilk yarısında Yunanistan'ın bağımsızlığıyla Türkiye'de, Ortodokslar'a yönelik başlayan olumsuz bakış açısı dahi değiştiremedi. Aksine Karamanlılar'ın huzurunu Müslüman Türkler değil, patrikhanenin faaliyetleri bozmaktaydı. Zira zorla Rumca öğretilmek istenmesi Karamanlılar'ı çok rahatsız etmekteydi.³⁵ Bu zorlu süreçte Karamanlılar'ın, patrikhanenin baskısını hafifletmeleri şarttı. Bunun için de laikleşme ve çağdaşlaşmanın önemli safhalarından olan Tanzimat Fermanı'nın kendilerine sağladığı şartları iyi anlamaları gerekiyordu. Bu amaçla Osmanlı Devleti'ne sadakatlerinden kuşku duyulmadığından, Osmanlı yasa ve yönetmelikleri Karamanlıca olarak da yayımlanmıştır.³⁶

Karamanlılar, XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlattıkları Karamanlıca yayınları, XX. Yüzyılın ilk yarısına kadar sürdürerek mücadelelerine devam ettiler.³⁷ Bunun için varlıklarını reddeden hiçbir şeyi kabul etmeyeceklerini belirtmekteydiler. Nitekim 1870'li yıllarda İstanbul'da, ibadetlerini kendi papazlarının himayesinde ve Türkçe yapma taleplerini dile getirmekteydiler.³⁸ Ayrıca Grek harfli Türkçe yazılar ve romanlar yazmalarından³⁹ ve İncil'in Türkçe mealini okumalarından da tepkileri açıkça anlaşılmaktadır.⁴⁰ Buna rağmen Avrupa ve Amerika'da yapılan araştırmaların birçoğunda Rum oldukları kanaatini kalıcı hâle getirmek amacıyla⁴¹ Karamanlılar, "Türkçe Konuşan Ortodokslar/Karamanlılar" olarak adlandırılmaktadırlar.⁴² Fakat Karamanlılar, mensup oldukları milletin dili olduğu için tabii olarak Türkçe düşünüp, Türkçe yazmışlardır.⁴³ Fener Patrikhanesi, Karamanlılar'ı Müslüman Türkler'den koparmak için hem eğitim hem de askerî karargâh niteliği taşıyan okullar açtı.⁴⁴ Fakat

³¹ Edmond De Amicis, *İstanbul (1874)*, Çev. Beynun Akyavaş, Ankara: TTK Yayınları, 2006, s.89, 299.

³² Augustinos, *Küçük Asya*, s.30, 268-269.

³³ Paspatis, *Balıkli Rum*, s.16.

³⁴ Edmond De Amicis, *İstanbul (1874)*, s.81.

³⁵ Robert Anhegger, "*Temaşa-i Dünya ve Cefakâru Cefakeş Üzerine*", Evangelinos Misailidis, *Seyreyle Dünyayı (Temaşa-i Dünya ve Cefakâru Cefakeş)*, haz. Robert Anhegger, Vedat Günyol, İstanbul: Cem Yayınevi, 1988, s.661.

³⁶ İbar, *Anadolulu Hemşehrilerimiz*, s.26-36.

³⁷ Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, "19. Yüzyıl Yunan Harfli Türkçe (Karamanlıca) Gazete ve Süreli Yayınlarda Dil Tartışmaları" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 31 (2019), s.30.

³⁸ Misailidis, *Seyreyle Dünyayı*, s.660-661.

³⁹ Orhan Duru, "Bizans Şaşırtıyor", *Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi-Bizans*, 17 (1999), s.373.

⁴⁰ Câmî, *Osmanlı Ülkesinde*, s.33.

⁴¹ Augustinos, *Küçük Asya*, s.20.

⁴² Herkül Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s.19.

⁴³ Cihan Çakmak, "Karamanlı Grek Alfabesi Üzerine", *VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultay Bildirileri 25-28 Eylül 2012-Selanik*, Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2012, s.87.

⁴⁴ Augustinos, *Küçük Asya*, s.280.

Karamanlılar, hiçbir zaman Türk Milleti'ne ve devletine sadakatten vazgeçmediler.⁴⁵ Fakat kendisine yapılan haksızlık ve ihanet karşısında Türk Millet'inin Hristiyanlara tepkisinin artması, sorumluluk ve suçları olmadığı hâlde Karamanlılar'ın yalnızlığa sürüklenmelerinde etkili olmuştur.⁴⁶

3. Karamanlılar'ın İstiklâl Savaşına Verdikleri Destekle Birlikte Türk Patrikhanesi'ni Kurma Gayretleri ve Papa Eftim

Karamanlılar'ın yok olmama mücadelelerinde önder rolü üstlenen Papa Eftim, Yozgat'a bağlı Akdağmadeni'nde 1884-1885'te dünyaya gelmiş olup ve asıl adı Pavli Karahisarlıoğlu'dur. Pavli 1911'de evlenmiş ve 1912'de ruhban olarak diyakoz unvanına layık görüldükten sonra 1915'te Akdağmadeni'ne papaz olarak görevlendirilmiştir.⁴⁷ 1918'de Ankara'da esnafılık yapan Karahisarlıoğlu, bilgi birikimi ve güvenilmesinden dolayı Eftim adıyla 1918'de Keskin Metropolitleri olarak tayin edilmiştir.⁴⁸

4. Millî Mücadele'ye Yönelik Saldırlara Karşı Karamanlılar ve Eftim

Fener Patrikhanesi, Eftim ve arkadaşlarından Mondros Mütarekesi sürecinde teşkil ettiği çetecilik faaliyetlerine destek ve hükûmetin emirlerine uymamalarını istedi.⁴⁹ İsteklerine olumlu cevap alamayınca Ankara Valiliği'nden, Eftim'in tutuklanmasını talep etti⁵⁰. Valiliğin ret cevabı üzerine⁵¹, Eftim'in mukavemetini kırmak için Karamanlılar'ın başına Eteryacı metropolitleri görevlendirdi.⁵² Aynı süreçte patrikhane, Osmanlı Hristiyanları'nın emniyette olmadıklarına dair Müttefik Devletler'e şikâyette bulundu. Bu durumun asılsızlığı⁵³ ve Türkiye'ye yönelik benzer kara propagandalar Karamanlı ruhbanın şahitlikleriyle ve karşı propagandalarıyla etkisizleştirilmeye çalışıldı.⁵⁴ Millî Mücadele döneminde, patrikhanenin her türlü aleyhte propagandasına karşı tedbirler aranmaktaydı. Bu tedbirler arasında Anadolu Hristiyanları'nın ve bilhassa Karamanlılar'ın, Fener Patrikhanesi'nin boyunduruğundan kurtarılma düşüncesi öne çıktı. Buna bağlı olarak Bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi'nin oluşturulması kanaati yaygın hâle gelmeye başladı. Bunun başarılabilmesi için Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dâhilinde, Keskin eşrafından Rıza Bey'in tavsiye ve aracılığıyla Eftim ile irtibata geçildi ve Millî Mücadele'nin kahraman bir neferi hâline gelmesinin önü açılmış oldu.⁵⁵ Fener ve

⁴⁵ İbar, *Anadolulu Hemşehrilerimiz*, s.130-131.

⁴⁶ *Tanin*, 21 Aralık 1922.

⁴⁷ İbar, *Anadolulu Hemşehrilerimiz*, s.132-133.

⁴⁸ Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.85.

⁴⁹ Mehmet Okur, "Millî Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", *Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30 (2002), s.105.

⁵⁰ Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara: Pihoenix Yayınları, 2009, s.267.

⁵¹ Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Metaksakis Ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, İstanbul: Ötüken, 2017, s.173.

⁵² BOA, *DH. KMS*, nr. 49-2/31, 19 Haziran 1335/19 Haziran 1919.

⁵³ *İkdam*, 19 Teşrinievvel/Ekim 1919.

⁵⁴ *Vakit*, 31 Teşrinievvel/Ekim 1919; *Türk Dünyası*, 1 Aralık 1919.

⁵⁵ Macar, *Cumhuriyet Döneminde*, s.87-88.

Rum Ortodoks çevreleri Eftim'i riyakâr olarak addetseler de Avrupa kamuoyunun sesi olan gazetelerde Türk milliyetçiliği hususunda samimiyetine dair kuşku duyulmamaktaydı.⁵⁶

Eftim, saldırgan Rum çetelerini nasihatle engelleyebileceği ümidiyle Ankara Hükûmeti nezdinde teşebbüse geçti. Hükûmet, suikast ihtimaline karşı Eftim'in teklifini reddedince güvenilmediği zannına kapıldı.⁵⁷ Bunu telafi için Akdağmadeni ve çevresindeki çetelerle ilgilenmesi istendi ve bunu başarıyla gerçekleştirdi.⁵⁸ Eftim arkadaşlarıyla birlikte başlarında Millî Mücadele'nin sembolü kalpaklarıyla sivil kıyafetle dolaşmayı tercih ediyorlardı. Ayrıca Türkçe okuma yazmanın önemine dikkat çekerek Fener'e bağlı ruhbandan farklı olduklarını göstermekten çekinmemekteydiler.⁵⁹ Eftim'in faaliyetlerini kurumsal bir kimlik altında yapması Fener Patrikhanesi'nin gücünü zayıflatmakla kalmayıp, Millî Mücadele açısından çok daha olumlu sonuçlar doğuracağı muhakkaktı. Bu amaçla bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kurulması fikri yayılmaya başladı. Özellikle ve öncelikle Eftim'in de dile getirdiği bu fikre istinaden hazırlana teklif Ocak 1921'de TBMM'ye sevk edilmiştir.⁶⁰ Teklif İcra Vekilleri Heyetinin 1 Mayıs 1921 tarihli oturumunda gündeme alınarak teşkili kabul edildi.⁶¹ Daha sonra Adliye Vekâleti'nin talebiyle İstanbul Mezahip Müdürlüğünce hazırlanan kanun teklifi 1 Haziran 1921'de TBMM'ye sunuldu.⁶² Daha öncede var olan fakat 1921 yılı Mayıs ayı başlarından itibaren bilhassa yoğunlaşarak kamuoyunda dillendirilen talepler sonuç vermeye başlamıştı. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, bu gelişmeleri 22 Kasım 1921'de, kendi Hariciye Nezaretine aktarırken; Türk Patrikhanesi düşüncesini Kemalist plan olarak nitelendirmekteydi.⁶³

Türk Patrikhanesi'nin kuruluş sürecinin resmî olarak başlatılması başta Eftim olmak üzere Karamanlılar'ın, Millî Mücadele'ye dair şevk ve heyecanlarını daha da arttırdı. Propaganda faaliyetlerine de bizzat katılan Eftim, Keskin Türk Ortodoks Metropolit Vekili imzasıyla 30 Kasım 1921'de bir beyanname yayınladı. Bununla saldırıların odağında Fener Patrikhanesi'nin bulunduğunu ve hükûmetlerinin TBMM Hükûmeti olduğunu belirterek, Cemiyet-i Akvam ve Avrupa Devletleri'ni de sağduyuya davet etti. Bununla da yetinmeyen ve Türkiye'ye dair hassasiyeti her zaman hat safhada olan Eftim, uygulanmak istenilen ekalliyetler hukukunun devletin ve milletin zararına olacağından reddettiklerini vurguladı.⁶⁴

⁵⁶ Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Türkiye*, çev., Fethi Ülkü, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1994, s.208.

⁵⁷ Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks*, s.270.

⁵⁸ Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, s.183.

⁵⁹ Güllü, *Patrik Metaksakis*, s.177-178.

⁶⁰ Mehmet Biçici, "Papa Eftim ve Millî Mücadeledeki Önemi", *GUNS JSS*, 16/2 (2017), s.456.

⁶¹ Mustafa Baş, *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005, s.49.

⁶² Seyfi Yıldırım ve Adnan Sofuoğlu, *Siyasî Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Ankara: KÖKSAV Yayınları, 2010, s.177-178.

⁶³ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.42-45, 87.

⁶⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Kasım 1921.

4.1. Karamanlılar'ın Millî Mücadele'ye Verdikleri Açık Destek ve Mustafa Kemal Paşa'nın Eftim'e Teşekkürü

Karamanlılar her türlü baskıya rağmen tereddütsüz Ankara Hükûmetine destek vermeye devam ettiler. Adliye Nezaretine çektikleri telgrafta, Fener Patrikhanesi'nin kendilerini temsil etmediğini, Müslüman Türkler'le yaşamaktan memnuniyetlerini ve başka ülkeye göçü düşünmediklerini belirttiler.⁶⁵ Avrupa ve ABD Hariciye Vekâletleri'ne, 11 Haziran 1921'de çektikleri telgrafta; TBMM Hükûmeti haricinde hiçbir güce ihtiyaç duymadıklarını vurguladılar.⁶⁶ Çorum Ortodoksları adına Metropolit Vekili Nikola ve eşraftan bazılarının imzasıyla gazetelere telgraflar çekmeye devam ettiler. Bu telgraflarda Müslüman ve Hristiyan Türkler'den müteşekkil Anadolu'da, ekalliyet meselesinin bulunmadığını ve kendilerinin Eftim ile birlikte hareket ettiklerini belirttiler.⁶⁷ Durumdan memnun olan Eftim, "Türk Ortodoks Kilisesi" başlıklı bildirisinde; Ortodokslar'dan Millî Mücadele'ye desteklerini ve şerre alet olmamaları istirhamında bulundu.⁶⁸ Karamanlılar, devamlı Müslümanlar ile yaşamaktan memnuniyetlerini ve kiliselerin siyaset ocağı olmadığını dile getirmektedirler.⁶⁹

Kıt ve yerel imkânlarıyla Karamanlılar'ın sesini duyurmak için onların sözcülüğünü yapma gayretinde olan Açıksöz gazetesinde birçok haber ve beyanname yayımlanmaktaydı.⁷⁰ Eftim, Karamanlılar'a yaptığı millî davetin hayata geçirilmesi için Ankara ve çevresindeki "Kuvâ-i Millîye" hareketinin öncüleriyile bir araya geldi. Mustafa Kemal Paşa, görüşmede birlikte hareket etme kararından dolayı Eftim'e, teşekkürlerini bildirdi.⁷¹ Torul Türk Ortodoks Ruhanî Reisi İnisios, yaptığı açıklamalarda ve çektiği telgraflarda; Müslümanlar ile meseleleri bulunmadığını, Avrupa Devletleri'ne ve Fener Patrikhanesi'ne vekâlet vermediklerine dikkat çekmekteydi.⁷² Fener Patrikhanesi ve Yunanistan'ın propagandaları sonucu Avrupa gazetelerinde, Anadolu Hristiyanları'na zulmedildiğine dair çıkan çok sayıda haber yer almaktaydı. Bunu başta Papa Eftim olmak üzere, Anadolu'daki Karaman kökenli ruhban tezkibe çalışırken, Millî Mücadele'nin başarısı için Karamanlılar da kiliselerinde dualar etmekteydiler.⁷³

⁶⁵ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.82-83.

⁶⁶ *Tasvîr-i Efkâr*, 23 Haziran 1921.

⁶⁷ Cengiz Mutlu, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014, s.209-210.

⁶⁸ Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, s.177-180.

⁶⁹ *İleri*, 2 Aralık 1921.

⁷⁰ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.48.

⁷¹ *Açıksöz*, 28 Kânunuevvel 1337/28 Aralık 1921.

⁷² *Hâkimiyet-i Millîye*, 13 Şubat 1922.

⁷³ *Hâkimiyet-i Millîye*, 25 Haziran 1922; *Hâkimiyet-i Millîye*, 23 Temmuz 1922.

4.2. Eftim'de Türk Patrikhanesi Kurma Fikrinin Kesinleşmesi ve Temmuz 1922 Bildirisi

Eftim'in önderliğinde Karamanlılar, Patrik Kaymakamı Doretheos'un Millî Mücadele'ye karşı pervasızlığından dolayı 1920'de patrikhane ile bağlarını kopararak teşkilatlanma doğrultusunda arayışa girmişlerdi. Eftim, Türk Patrikhanesi düşüncelerini kamuoyuna ve hükûmete ulaştırma gayretindeydi ve 20 Nisan 1921'de hükûmet temsilcisi Bekir Sâmî Bey'e taleplerini tarihî gerekçeleriyle belirttiğinde olumlu karşılanmıştı.⁷⁴

Karamanlılar'ın kendi millî patrikhanelerini kurma gayretleri arttıkça Fener Patrikhanesinin muhalif tavırları sertleşmekteydi. İzmir'de yayımlanan Kosmos gazetesi, 29 Haziran 1922 tarihli nüshasında; Kemalist patrikhane olarak adlandırdığı Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni, Hristiyanlar'a yapılan katliamın perdesi olmakla da itham etmekteydi.⁷⁵ Eftim, dâhili ve harici benzeri ithamlara Karamanlı ruhanilerin Umum Vekili olarak bizzat cevap vermesinin daha etkili olacağı kanaatindeydi. Bu amaçla 23 Temmuz 1922 tarihli açıklamasıyla, Hristiyanlar'a zulmedildiği iddialarını reddetmekteydi. Aynı açıklamasında cemaatinin tekzipleriyle birlikte Fener Patrikhanesi'nin bilhassa 1914'ten itibaren kendileri üzerinde artan baskılarına verdi.⁷⁶ Ayrıca Türk Ortodoksları Kongresi Tertip Heyeti 1922 yılı Temmuz'unun sonunda gerçekleştirdikleri toplantıda da patrikhanenin baskılarına rağmen Millî Mücadele'ye destekten vazgeçmeyeceklerini açıkladılar. Bu durumdan İngiliz askerî temsilcisi Townsend'a çektikleri telgrafla Müttefikleri de haberdar ettiler.⁷⁷ Bundan da anlaşılacağı gibi propaganda vazife ve vasıtalarının yerine getirilmesinde mühim bir etkileri olduğu muhakkaktı.⁷⁸

4.3. Türk Patrikhanesi'nin Kurulmasına Dair Kanun Teklifine Fener Patrikhanesi'nin Tepkisi ve Anadolu'da Ortodoks Sadâsı Gazetesi

Türk Patrikhanesi'nin tesisi sürecinde Karamanlılar'ın teşkilatlanmasına resmen hız verilmesiyle, hazırlanan kanun teklifi TBMM'ye sevk edildi.⁷⁹ Adliye Vekili Refik Şevket Bey'e göre kabulü için engel yoktu.⁸⁰ Patrikhanenin tepkisi üzerine Adliye Vekili; Türk Patrikhanesi'nin ihtiyaçtan kaynaklandığını kamuoyuyla paylaştı.⁸¹ Avrupa kamuoyunun tepkisi üzerine Fener Patrikhanesi, desteklerinden dolayı müttefiklere teşekkür etti.⁸² Geri adım atmak niyetinde olmayan Karamanlılar, 1 Nisan 1922'de patrikhanelerinin bağımsızlığını ilan ettiler.⁸³ Türk Patrikhanesi'ne engel olmak için

⁷⁴ *İkdam*, 10 Mayıs 1921.

⁷⁵ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.84.

⁷⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Temmuz 1922.

⁷⁷ *Akşam*, 30 Temmuz 1922.

⁷⁸ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.134.

⁷⁹ İbrahim Erdal, "Türk Basını'na Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlun'nun İhracı Meselesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34 (2004), s.37.

⁸⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ocak 1921.

⁸¹ *Tasvîr-i Efkâr*, 8 Ocak 1922.

⁸² *Akşam*, 8 Ocak 1922.

⁸³ Baş, *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, s.52.

Hristiyanlığın tehlikede olduğu fevran ve propagandaları arttı.⁸⁴ Karamanlılar, bunun Helenizm'in kara propagandası olduğunu belirterek teşkilatlı bir yapıya ihtiyaç olduğunu vurguladılar.⁸⁵ Ayrıca TBMM Hükûmeti cephede mücadeleye yoğunlaştığından yine Papa Eftim, birçok iftiraya cevap vermeye devam etmekteydi.⁸⁶

Anadolu'daki Karamanlılar'ın, Adliye Vekili'ni destekler mahiyette ve Eftim'in temsilcileri olduğuna dair açıklamaları Türk Patrikhanesi'nin kurulması için önemli adımlardı. Karamanlılar, Kayseri'de Türk Patrikhanesi'nin kurulma sürecini, mücadelelerini ve İstiklâl Savaşı'na desteklerini Türk ve dünya kamuoyuna duyurmak istemekteydiler. Bu amaçla "TBMM Hükûmeti'ne Tâbi Umum Anadolu Türk Ortodoksları'nın Kilise Kongresi'nin Müverric-i Efkârıdır" başlığıyla Anadolu'da Ortodoksluk Sadâsı⁸⁷ adlı gazete çıkarmaya başladılar.⁸⁸ İlk sayısı 22 Temmuz 1922'de ve haftalık olan gazete 16 sayı neşredilebildi.⁸⁹ Karamanlılar'ın, sesi olan gazete; artık kendilerinin sürü olmadığını, başlarına Fener'den çoban gönderilmesini reddettiklerini avazları çıktığı kadar haykırımlarını ve millî bir nefes almalarını sağlamıştır.⁹⁰

Gelişmeler üzerine sağduyulu Rumlar da Papa Eftim'e ve TBMM'ye çektikleri telgraflarla Meletios'la yollarını ayırdıklarını belirttiler.⁹¹ Zira Meletios, Venizelos'un talimatıyla Edirne'de toplanan Sen Sinod Meclisince bir oldu-bittiye getirilerek patrik seçtirilmişti. Meletios, Türkler aleyhine sahte belge ve asılsız bilgilerle dolu olan "Kara Kitab"ın⁹² dünyaya dağıtılması için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştı. Türk devletine ve milletine düşmanlığını gizleme gereği dahi duymayan bir patrikti.⁹³ Osmanlı tebaası olmadığından meşruiyetini Osmanlı Hükûmeti de tanımamaktaydı.⁹⁴ Osmanlı yönetiminden berat talep etmeyen patrik olarak da bilinen Meletios döneminde patrikhane, tam anlamıyla siyasete dâhil olarak Türk düşmanlarıyla açıkça işbirliği yapmaktaydı.⁹⁵ Bundan ılımlı Rumlar da çok rahatsız olurlarken, Türkler'de bu durum nefrete dönüşmüştü. Nitekim daha önce

⁸⁴ *Hâkimiyet-i Millîye*, 3 Nisan 1922.

⁸⁵ İleri, 7 Mayıs 1921.

⁸⁶ *Hâkimiyet-i Millîye*, 1 Temmuz 1922.

⁸⁷ Gazete hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., *Anadolu'da Ortodoksluk Sadâsı*, haz. Çiğdem Aslan- Mustafa Toker, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2014.

⁸⁸ *Hâkimiyet-i Millîye*, 18 Ağustos 1922.

⁸⁹ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar-30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Ankara 1989, s.186.

⁹⁰ *Anadolu'da Ortodoksluk Sadâsı*, haz. Çiğdem Aslan- Mustafa Toker, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2014, s.33-35.

⁹¹ *Akşam*, 18 Eylül 1922.

⁹² Alexander Papadopoulos *Resmî Belgelerle Avrupa Savaşından Önce Türkiye'li Rumlar Üzerindeki Zulüm Pontus Tradejisi 1914-1922 Kara Kitap*, çev., Attila Tuygan, Anais Martin, Adnan Köymen, İstanbul: Pencere Yayınları, 2013.

⁹³ Esat Arslan, "Türk Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Örgütlü Bir Yaklaşım 'Türk Ortodoks Kilisesi', *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/5 (1995), s.415-416.

⁹⁴ Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Ankara: ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2006, s.225.

⁹⁵ Hikmet Öksüz, *Amerikan Belgelerine Göre Fener Rum Patrikhanesi'nde I. Athenagoras Dönemi (1949-1972)*, s.9.

patrikhaneye yönelik ikazların yapıldığı “Rum Patriğine Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir”, başlığıyla risale yazılmıştı.⁹⁶ Fakat Meletios, kendisine atfen kitap yazılan bir patrikti. Zira “Rum Ortodoks Sahte Patriği Giritli (Meletios)’a Açık Mektup Yahud İslâmiyet, Nasrâniyet ve Türk-Yunan Harbi” adıyla, Karamanlılar’ın yoğun olarak yaşadıkları Kastamonu’da kitap neşredilmiştir.⁹⁷ Bu şartlar altında Türk Patrikhanesi’nin kurulması teklifinin kanunlaşmasında ve Türk Ortodoksluğu’nun inşa sürecinde hiç şüphesiz çekilen bütün telgrafların büyük etkisi olmuştur.⁹⁸

4.4. Ankara Hükûmetinin Türk Patrikhanesi’nin Kuruluşuna Dair Kararı ve Eftim’in Sonuçsuz Kalan Uzlaştırma Çabaları

Eftim, bütün Millî Mücadele sürecinde olduğu gibi Türk Patrikhanesi’nin kurulma safhasında da Fener Patrikhanesi’nin bütün Ortodokslar adına yaptığı açıklamalara cevap verdi.⁹⁹ Kayseri’deki faaliyetlerine Çeneoğlu Filip ve İstimat Zihni’nin yardımlarıyla devam etti.¹⁰⁰ Burada 12 kişilik ruhanî olmayan bir meclisin yanında idari teşkilat şeması oluşturulduktan sonra sürgünde olan Anadolu Hristiyanları’nın affedilmeleri için Kayseri Mutasarrıflığı’na müracaat edildi.¹⁰¹ Hükûmet talebin yerine getirilmesiyle Eftim’in etkisinin artmasının, patrikhanenin gücünün azalması anlamına geleceğinin farkındaydı. Bunun için Hükûmet, Kayseri’de bazı mahkûmların serbest ve Erzurum’da sürgünde olan çok sayıda Karamanlı’nın evlerine dönmelerine müsaade etti.¹⁰² Bunun üzerine itibarı daha da artan Eftim, 21 Şubat 1922’de *Hâkimiyet-i Milliye*’ye bir mülakatta bulundu. Mülakatında Türk Patrikhanesi’yle İncil’in ahkâmına rücu edileceğini ve Misâk-ı Millî sınırları içerisindeki Karamanlılar’ın buna tâbi olacaklarını belirtti.¹⁰³ Eftim, Fener Patrikhanesi’yle, Ankara Hükûmetinin uzlaşması için Ankara’da bulunduğu süreçte patrikhaneye irtibatını devam ettirdi. Fakat Meletios’un yerine güvenilir birisinin getirilmesini istemesine rağmen sonuç alamadı. Eftim’i muhaliflerinin hükûmetçe görevlendirildiği iddialarıyla itibarsızlaştırma gayretleri dahi Karamanlılar’ın patrikhane kurma taleplerinde haklılıklarını göstermekteydi.¹⁰⁴

Türk Patrikhanesi’nin tesis sürecini hızlandırmak isteyen Eftim, Kayseri’de, Ağustos’ta yapılan toplantıda Fener Patrikhanesi’yle bağlarını tamamen koparma kararı aldıklarını kamuoyuyla paylaştı. Buna bağlı olarak Türk ordusunun başarısının da etkisiyle pek çok

⁹⁶ Hüseyin Kâzım Kadri, *Rum Patriğine Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir*, İstanbul 1330.

⁹⁷ Giritli Orhan’ın Babası, *Rum Ortodoks Sahte Patriği Giritli (Meletios)’a Açık Mektup Yahud İslâmiyet, Nasrâniyet ve Türk-Yunan Harbi*, Kastamonu: Kastamonu Matbaası, 1338.

⁹⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Mayıs 1921; *İkdam*, 7 Mayıs 1921; *İleri*, 1 Haziran 1921.

⁹⁹ *Tevhîd-i Efkâr*, 13 Şubat 1922.

¹⁰⁰ Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks*, s.285-287, 295.

¹⁰¹ Macar, *Cumhuriyet Döneminde*, s.93.

¹⁰² Erol Cihangir, *Papa Eftim’in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul: Turan Yayıncılık, 1997, s.54-55.

¹⁰³ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.108-109.

¹⁰⁴ *İkdam*, 8 Eylül 1922.

metropolitlikten benzer açıklamalar yapıldı.¹⁰⁵ Akabinde İstanbul'daki çok sayıda Rum da Eftim'e, Meletios'un patrikliği reddettiklerini bildirdiler¹⁰⁶. Mevcut durum TBMM'ye de ulaştırılınca¹⁰⁷ Eftim, tercihinin İstanbul değil, Anadolu olduğunu daha gür bir sesle dillendirdi.¹⁰⁸

4.5. Zincidere Manastırı'nda Bağımsız Türk Patrikhanesi'nin Kurulması

Türk Patrikhanesi'nin kurulma kararının en az üç ruhanî reisin katıldığı kongrede alınması şarttı. Bazı metropolitlikler, Fener Patrikhanesi'nden kurtulmanın imkânsızlığına inandıklarından iknada zorlanıldı. Buna rağmen 16 Temmuz 1922'de Kayseri Zincidere Manastırı'nda kongre gerçekleşti.¹⁰⁹ Kongreye 72 ruhani merkezin temsilci gönderdiği ilk toplantıda; Meletios'un patrikliğinin tanınmadığı vurgulandı. Burada aynı zamanda Türk Patrikhanesi'nin kurulması kararlaştırıldı. Umum Vekil ve Murahhaslığa görevlendirilen Eftim'e çalışmalar için vekâlet verildi.¹¹⁰ 23 Temmuz'da ikincisi gerçekleştirilen kongrede, bilhassa ibadetlerini gerçekleştirirken İncil'in Türkçe nüshasından okunmasının lüzumuna dikkat çekildi. Bununla Türk Patrikhanesi'nin bağımsızlığı sağlam ve meşru bir zemine oturtulmak istendi.¹¹¹ 21 Eylül 1922'de aynı yerde ve yine 72 temsilcinin katıldığı kongrede Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurulduğu ve patrikliğe Papa Eftim'in getirildiği ilan edildi.¹¹² Kongrede Meletios'un patrikliğinin reddedildiği tekrarlandı.¹¹³ Fener Patrikhanesi'nin, Türk Patrikhanesi'ni tanımadığını açıklamasına rağmen Türk Millî Mücadelesi'ne karşı olmayan çok sayıda İstanbul Ortodoks'u, Eftim'i desteklediklerini belirten mektuplarını, kendisine ve TBMM'ye gönderdiler.¹¹⁴ Bazı Yunan kaynakları bu gelişmeleri Meletios'un uzlaşmaz ve hırçın tavırlarına karşı Türk idaresinin, patrikhanedeki hizipleri desteklemesi olarak değerlendirmişlerdir.¹¹⁵

Türk Patrikhanesi'nin kurulması için Zincidere'nin tercih edilmesinin tarihî ve demografik sebepleri vardı. Bu yörede yoğun Karamanlı Ortodoks yaşadığından 1889'da Kayseri Rum Metropolit'i'nin, Zincidere Manastırı'nda Karamanlıları Helenleştirmek için ruhban okulu açması rahatsızlık oluşturmuştu. Rahatsızlık defalarca Fener

¹⁰⁵ *Hâkimiyet-i Millîye*, 18 Ağustos 1922.

¹⁰⁶ Mutlu, *Mütareke Döneminde*, s.244.

¹⁰⁷ Uğur Üçüncü, "Fener Rum Ortodoks Patriği IV. Meletios'un Büyük Taarruz'daki Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/1 (2015), s.37.

¹⁰⁸ *İkdam*, 29 Eylül 1922.

¹⁰⁹ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.122.

¹¹⁰ Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, s.187.

¹¹¹ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.127-128.

¹¹² Aydın, "Türk Ortodoks", s.17.

¹¹³ Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988, s.54-55.

¹¹⁴ *Akşam*, 18 Eylül 1922.

¹¹⁵ Yonca Anzerlioğlu, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Patrikhane Meselesi Karşısında Patrik Meletios'un Yunan Kaynaklarına Yansıyan Yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, XVI/33 (2016), s.113.

Patrikhanesi'ne bildirilmesine rağmen sonuç alınamamıştı.¹¹⁶ Bu okuldaki Yunan öğretmenler "Megali İdea" propagandasıyla birlikte Karamanlılar'ı Grekçe adlar almaya zorlamaktaydılar.¹¹⁷ Duyulan rahatsızlıktan Padişah dahi haberdar edilerek yardım talebinde bulunulmasına rağmen gelişme kaydedilememişti.¹¹⁸ Benzer meselelerin halli için Karamanlılar'ın kendi patrikhanelerine sahip olmalarından başka bir çare bulunmamaktaydı. Bu ihtiyaçtan dolayı bir Osmanlı tebaası, Kasım 1903'te Sadarete "bir Türk" imzasıyla yaptığı ilk müracaatına cevap alamayınca gerekçeleriyle birlikte talebini tekrarlamıştır.¹¹⁹ İşte bu talep takriben yirmi yıl sonra hayata geçirilebilecekti. Sultan II. Abdülhamid dönemindeki bu talebin kesin olmamakla birlikte Eftim tarafından gerçekleştirilmesi ihtimal dâhilindedir.¹²⁰ Şüphesiz bu yaşanmışlıklar buralarda duyarlı ve Fener Patrikhanesi'ne rest çekebilecek Karamanlılar'ın sayısını arttırdığından Eftim'e destek verecek sağlam bir zemin mevcuttu.¹²¹

Fener Patrikhanesi'nin, Türkiye dışına gönderilmesiyle ilgili olarak, Karamanlılar ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'ne dair hemen hemen her şey, Lozan müzakerelerini de yakından ilgilendirmekteydi. Nitekim İsmet Paşa, 24 Aralık 1922'de Lozan'dan, Ankara'ya patrikhanenin kurulması için sadece bürokratik değil, Ortodoksluğun icabı her şeyin usulüne uygun yapılıp yapılmadığını sordu. Başvekillikten verilen cevapta her şeyin usulüne uygun olduğu bildirildi. Buna rağmen İsmet Paşa'nın 1 Ocak 1923 tarihli telgrafında; özellikle Ortodoks itikadına dair hata yapılmamasına dikkat çektiği görülmektedir. Bunun üzerine Adliye Vekili Refik Bey, Kayseri Mutasarrıflığından gelen 31 Aralık tarihli şifreli telgrafi paylaşarak gereğinin yapıldığını belirtti. Hükûmet bununla da kalmayarak Başvekil Rauf Bey imzasıyla 2 Ocak 1923 tarihli telgrafla söz konusu durumla ilgili olarak gerekli hassasiyetin gösterildiğine dair bilgi verildi. Lozan müzakerelerinde 10 Ocak'ta Fener Patrikhanesi'nin İstanbul'da kalacağına kesinleşmesiyle Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurulma çabalarının kısmen yavaşladığına dair bir düşünce oluşmaya başlamıştı. Lakin Başvekil, 17 Ocak tarihli telgrafıyla; Anadolu Türk Ortodoks Kilisesi'nin fiilen teşkil olunduğu İsmet Paşa'ya bildirdi.¹²²

¹¹⁶ BOA, Y. MTV, nr. 41/43, 14 Teşrinisani 1305/26 Kasım 1889.

¹¹⁷ Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, s.180.

¹¹⁸ BOA, Y. MTV, nr. 41/43, 14 Teşrinisani 1305/26 Kasım 1889.

¹¹⁹ BOA, *Yıldız Sadrazam Kâmil Paşa Evrakına Ek*, nr. 86-40/3937, 7 Teşrinisani 1319/20 Kasım 1903.

¹²⁰ Zekeriya Türkmen, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Türkçe Konuşan Hristiyanlara Ait Bir Belge", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 4 (2001), s.97.

¹²¹ Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, s.180-182.

¹²² Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, s.113-115.

4.6. Papa Eftim'in Yabancı Gazetecilerle Toplantısı ve TBMM Önündeki Konuşması

Eftim'in Millî Mücadele süresince TBMM'ye verdiği desteğin en etkili olanı Fener Patrikhanesi'nin kara propagandasına karşı batı kamuoyunu aydınlatmasıydı.¹²³ Bu hususta da dinî taassupla hareket eden Batı kamuoyuna karşı TBMM Hükûmetinin çabaları yeterli gelmemekteydi. Bunun farkında olan Eftim, bir ruhban olarak ulaşabildiği yabancı gazetecileri Ankara'ya davet etti. İcabet edenlere Türkiye'de gayrimüslim kıyımının olmadığını ve TBMM Hükûmetinin, Türk Millî Mücadelesi'ne ihanet edenleri ayırım yapmaksızın cezalandırdığını belirtti. Bazı yabancı gazetecilerin Eftim'in açıklamalarından tatmin oldukları gazetelerine yansıyan haber ve yorumlarda görülmektedir.¹²⁴

Eftim, aynı zamanda Türk milletinin şevk ve heyecan içerisinde Millî Mücadele'ye destek vermeleri için gayret etmekteydi. Bunun için 31 Mart 1922'de ilk Meclis binasının önünde Mustafa Kemal Paşa'nın da katıldığı bir açık hava toplantısı düzenlendi. Toplantıda Eftim, tarihten ve İncil'den verdiği örneklerle olumsuzluklara rağmen Millî Mücadele desteklediği takdirde zaferi müjdelemiştir.¹²⁵ Takriben altı ay sonra Büyük Taarruz ile kavuşulan zaferin akabinde Kayseri'deki Türk Ortodoks Kiliseleri'nde zafer ayinleri icra edilmiştir.¹²⁶

4.7. Eftim ve Meletios Taraftarlarının Birbirlerini Suçlamaları

Eftim'in gayretleri ve fikirleri TBMM'nin çoğunluğu tarafından önemsendiği ve benimsendiği hâlde muhaliflerinin propagandalarından bazı mebuslar etkilenmişlerdi. Bilhassa Eftim'in, patrikhaneden maaş aldığı ve Fener mahfillerine yakın olabileceğine dair şayialardan dolayı soru önergesi verildi. Tartışmalar sırasında Adliye Vekili bir konuşma yaptı. Bu konuşmada; Eftim'in hükûmetin resmî görevlisi olmadığı gibi güvenilir bir seçimle işbaşına gelmediği sözlerini sarf etmesi durumu güçleştirdi.¹²⁷ Bunun gazetelere yansımaları, temsilci atayabilecek güce sahip olmak için kamuoyu oluşturmak isteyen patrikhanenin işini kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır. Nitekim Eftim'in hükûmet üyeliği ve kendisine maaş bağlandığı asılsız haberlerinin hızla yayılmaya başladığı görülmüştür.¹²⁸ Buna rağmen Eftim'in patrikhanedeki etkisinden çok rahatsız olan Meletios, can güvenliği bahanesiyle polisleri yetersiz bularak özel muhafız istedi. Bunların patrikhaneye girişlerine izin verilmedi.¹²⁹

¹²³ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.84, 134.

¹²⁴ Mustafa Ekincikli, "Millî Mücadelede Türk Ortodoksları", *XII. Türk Tarihi Kongresi*, Ankara: TTK Yayınları, 1999, s.1301-1302.

¹²⁵ Biçici, "*Papa Eftim*", s.457.

¹²⁶ Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, s.174.

¹²⁷ *İkdam*, 18 Ocak 1923.

¹²⁸ *Hâkimiyet-i Millîye*, 28 Şubat 1923.

¹²⁹ *Hâkimiyet-i Millîye*, 14 Ocak 1923.

Eftim'i hem etkisiz hâle getirmek hem de hükûmetle arasını açmak için patrikhane yoğun çaba sarf etmekteydi. Amacını gerçekleştirmek isteyen patrikhane, Karamanlılar'ın adını anmadan Türkçe ibadet yapanlara dinî özerklik tanınabileceği ve hatta ayrı bir kilise kurulmasına ılımlı yaklaştıkları intibahı yayma gayretindeydi. Ayrıca Eftim'i, hükûmetçe gizli görevlendirildiği açıklamalarıyla yıpratmaktan da geri durmamaktaydı.¹³⁰ İtibarının zedelendiği gerekçesiyle açtığı davayı kazanan Eftim'in¹³¹ başarısını hazmedemeyen muhalifleri "yaşa Meletios" naralarıyla Karamanlılar'ın Panaiya Kilisesi'ne saldırdılar. Patrikhane, saldırıyı protesto eden sağduyulu Ortodoksları ve muhalif metropolitleri aforoz ederek¹³², çocuklarını Rum okullarından uzaklaştırdı.¹³³

Baskıya rağmen Meletios muhaliflerine katılım arttığından bunu önlemek isteyen patrikhane, aforozlarına devamdan başka çare görmemekteydi.¹³⁴ Meletios, Avrupa kamuoyunun desteğini arttırmak için 1923 Haziran'ının ilk haftasında Panortodoks konferansını topladı.¹³⁵ Buna rağmen beklediği sonucu elde edemeyen Meletios'un, patrikhaneden ayrılacağı söylentileri arttı. Bundan ümitlenen Eftim taraftarları, TBMM'ye çektikleri telgrafta memnuniyetlerini belirtirlerken, Meletios'un seçilmesinde yabancı desteğini vurguladılar. Belirsizlikten rahatsız olan çok sayıda İstanbul Rum'u, Ankara Hükûmetine sadakatlerini bildirdiler.¹³⁶ Bunun üzerine patrikhanede, Meletioscular ve muhalifleri arasında kavgalar başlayınca polis müdahale etmek mecburiyetinde kaldı.¹³⁷

4.8. Tartışmalı Patrik Meletios ve Papa Eftim

Lozan müzakerelerinin 4 Ocak 1923 tarihli oturumunda Türk heyeti, patrikhanenin tamamen dinî bir kurum olmaktan çıkıp siyasallaştığı gerekçesiyle Aynaroz'a taşınmasını tavsiye ve talep etmişti. Aynı süreçte TBMM'de de meseleyle alakalı yapılan oturumlarda patrikhanenin yurt dışına gönderilmesi kanaati hâkimdi. Lakin Curzon, kendine gönderilen telgraflardan dünya kamuoyunun rahatsızlığını dile getirmekle kalmayarak, müzakerelerin kesilebileceğini belirtti. Bunun üzerine imtiyazları sınırlandırılmak kaydıyla Türkiye'de kalması kararlaştırıldı.¹³⁸ Bu durumdan çok rahatsız olan Meletios, patriği olmadığı patrikhanenin İstanbul'da kalmasını kabullenemediğinden 10 Temmuz'da İstanbul'u terk etti.¹³⁹ Yunan subaylarıyla

¹³⁰ *Hâkimiyet-i Millîye*, 10 Şubat 1923.

¹³¹ *Hâkimiyet-i Millîye*, 7 Nisan 1923.

¹³² *Hâkimiyet-i Millîye*, 4 Haziran 1923.

¹³³ *Hâkimiyet-i Millîye*, 10 Haziran 1923.

¹³⁴ *Vatan*, 7 Haziran 1923.

¹³⁵ Macar, *Cumhuriyet Döneminde*, s.120.

¹³⁶ *Vatan*, 5 Haziran 1923.

¹³⁷ *Vatan*, 10 Haziran 1923.

¹³⁸ Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi Ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul: Turan Yayıncılık, 1996, s.127-133.

¹³⁹ Salih İnci "Cumhuriyet döneminde Fener Rum Patriklerinin Seçimi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 22/1 (2022), s.18.

görüşerek patrikhanenin Aynaroz'a taşınmasını ve patrikliğine burada devam etmek istedi.¹⁴⁰ Fakat bu hususta Venizelos'tan da yeterli desteği bulamadığından talebi Sen Sinod tarafından reddedildi.¹⁴¹

Meletios'un inatçılığı gazetelerde patrikliğinin gayrimeşru olduğu iddialarına sebep olmaktaydı.¹⁴² Bu tavrı bazı Rumlar'ı da endişelendirmekteydi. Yeni dönemde Ankara ile ilişkilerini iyi tutmak isteyen patrikhane tarafından, 9 Ağustos'ta Lozan'dan dönen İsmet Paşa ve heyetini Çatalca'da karşılamak ve kutlamak için bir heyet oluşturuldu.¹⁴³ Meletios'dan kaynaklanan rahatsızlıkları devam eden Rumlar, oluşturdukları bir heyetle İstanbul Valisi Haydar Bey'den, Lozan Antlaşması hükümlerince muamele beklediklerini ve bunun teminatını talep ettiler.¹⁴⁴ Muhaliflerinin, Meletios'un istifasını veya Sen Sinod kararıyla tardinı isteyen tavrı Rumca gazetelere aksetti.¹⁴⁵ Taraftarlarından bazıları da patrikliğini desteklediklerinden Lozan'da, "İstanbul'a dönmesi için özel bir komisyon oluşturulduğu..." asılsız haberini yaymaktaydılar.¹⁴⁶ Bu propagandaya rağmen muhalifleri 10 Temmuz'da patrikhaneyi terk etmek mecburiyetinde kalınca Eftim'in etkisinin arttığı gözden kaçmamaktaydı. Nitekim Türk kamuoyunun beklentisi Eftim'in patrik seçilerek İstanbul'a getirileceği yönündeydi.¹⁴⁷ Bu teveccühten Fener çevresinin rahatsızlığını gören Eftim, yapılan patriklik teklifini reddederek büyük bir fedakârlıkta bulundu. Bunda asıl amacı hükûmetle uyumlu çalışabileceğini umduğu Patrikvekili Nikola'nın patrikhanede etkisini arttırmaktı.¹⁴⁸

Yıpratılmak istenen Eftim, amacının meseleleri halletmek olduğu açıklamasını yaptı. Buna rağmen desteklediği Patrik Vekili Başkanlığında 28 Eylül 1923'de toplanan patrikhane meclisinde, hükûmetin adamı olduğu sonucuna varılarak kendisine karşı tavrı alındı. Aynı toplantıda Meletios'un istifaya davet kararının¹⁴⁹, hükûmeti oyalamak için yapıldığı gözden kaçmamaktaydı.¹⁵⁰ Nitekim belirsizlikten beslenen Meletios'un, istifa hususunda kararsız ve yetkilerini Sen Sinod'a devretmeyi kabul edebileceği haberleri kamuoyunu meşgul etmekteydi. Meletios'a rağmen Eftim, patrik vekilliğine ve yardımcılığına kendisine yakın iki metropoliti ve mutedil ruhbandan Sen Sinod üyelerinin seçilmesini sağladı. Sen Sinod, Meletios'un istifa etmiş sayıldığını açıklanırken, amaç hükûmetin politikalarını esnetmek olduğundan Meletioscu üyeler

¹⁴⁰ Çağla Derya Tağmat, *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi 1922-1923*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2018, s.155.

¹⁴¹ *Tanin*, 31 Temmuz 1923.

¹⁴² *İkdam*, 2 Ağustos 1923.

¹⁴³ Macar, *Cumhuriyet Döneminde*, s.121.

¹⁴⁴ *Tanin*, 23 Ağustos 1923.

¹⁴⁵ *Tanin*, 24 Ağustos 1923.

¹⁴⁶ *Tanin*, 25 Ağustos 1923.

¹⁴⁷ Güllü, *Patrik Metaksakis*, s.308.

¹⁴⁸ *İkdam*, 26 Eylül 1923; *Tanin*, 27 Eylül 1923.

¹⁴⁹ *İkdam*, 29 Eylül 1923.

¹⁵⁰ Baş, *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, s.70-71.

istifa ettiler. Eftim, yeni Meclisin kararıyla murahhas unvanıyla patrikhane ile hükûmet münasebetlerinden sorumlu olarak görevlendirildi.¹⁵¹ Akabinde TBMM tarafından da patrikhaneye hükûmeti temsilen umumi vekil sıfatıyla Eftim görevlendirildi.¹⁵²

4.9. Karamanlılar'ın Fener Patrikhanesi'nde Söz Sahibi Olmaları

Eftim, Meletios'la ilgili karardan memnun vaziyette Tokatlıyan otelinden patrikhaneye taşınarak arkadaşları için odalar tahsis ettirdi.¹⁵³ Artık patrikhane ve hükûmetin münasebetlerinin düzelmesi beklenmekteydi. Bu amaçla Sen Sinod, İstanbul'a girecek Türk Ordusu'nun karşılanması için oluşturulan heyete dâhil oldu. Sen Sinod temsilcisi İstanbul'u teslim almaya gelen Şükrü Nâili Paşa'yı karşılama esnasında¹⁵⁴ Türkçe nutuk irâd ederek, bağlılıklarını belirtti. Hâlbuki Sultanların huzurunda tercüman aracılığıyla konuşan patrikhane temsilcisi resmî lisanla konuşarak değiştikleri mesajını da vermekten geri durmamaktaydı.¹⁵⁵

Bu süreçte patrikhaneden, patriklik boş olduğundan seçime dair açıklama yapıldı. Aynı zamanda Eftim'in tavsiyesiyle Patrik Vekili Kaymakamlığına Metropolit Ambrosios'un getirildiği Valiliğe bildirildi. Meletios'un görevine resmen son verildiğinin kamuoyuyla paylaş Eftim'in etkisini artırırken, Meletioscular rahatsızlıklarını gizleme gayretindeydiler. Daha önce Eftim'e, sürülerini otlatması için Anadolu'ya gitmesini tavsiye eden Rumca gazeteler artık nazikçe tenkit ediyorlar¹⁵⁶ ve tecrübesizliğinin kurbanı olacağı uyarısını yapıyorlardı.¹⁵⁷

4.10. Eftim'in TBMM Nezdinde Üyeliğinin Reddedilmesiyle Patrikhanede Meletioscular'ın Etkilerinin Artması

Rumca gazeteler, Patrik Yermanos'un istifasında payı olduğu iddiasıyla Kaymakam Vekili Ambrosios'a dikkat çekerlerken hedef Eftim'i yıpratmaktı.¹⁵⁸ Mondros Mütarekesi döneminde Eftim'i devreden çıkarmak isteyen Meletios, Patrikhane Sefiri sıfatıyla Avrupa'da bazı metropolitleri görevlendirmişti. Bunlar TBMM Hükûmetiyle görüşmek için Türkiye'ye geldiler. Bu durum Lozan Antlaşması'na aykırıydı ve kabul edilemeyeceğinden ilişkilerin daha da sertleşti.¹⁵⁹ Bunun üzerine Heyeti-i Vekile Reisi Fethi Bey, Meletios'un azlinin kabul edildiğini patrikhaneye bildirdi. Ayrıca istismara fırsat verilmemesi için Eftim'in, hükûmet ve patrikhane ilişkilerinden mesul

¹⁵¹ *İkdam*, 4 Ekim 1923.

¹⁵² İnci "Cumhuriyet döneminde", s.18.

¹⁵³ Baş, *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, s.69.

¹⁵⁴ *Tanin*, 5 Ekim 1923.

¹⁵⁵ *İkdam*, 9 Ekim 1923.

¹⁵⁶ *Tanin*, 5 Ekim 1923.

¹⁵⁷ *İkdam*, 6 Ekim 1923.

¹⁵⁸ *İkdam*, 13 Ekim 1923.

¹⁵⁹ *Tanin*, 8 Ekim 1923.

murahaslığı da reddedildi.¹⁶⁰ Eftim yaptığı açıklamada Lozan Antlaşması, patrikhaneyi Ankara Hükûmetine tâbi kıldığından sefir değil, temsilci gönderebileceğini belirtti.¹⁶¹ Eftim, hükûmet ile patrikhane ilişkilerini sağlam zemine oturtmak istediğinden, Adliye Vekili Seyit Bey ile görüştü.¹⁶² Görüşmede Meletioscular'ın yönetimde etkili olması hâlinde Meletios'un patrikliğe getirilebileceği ikazına rağmen Adliye Vekili'nden beklediği desteği bulamadı.¹⁶³

Eftim'in murahaslığının reddedilmesi, Meletios'u ümitlendirdi ve uzaklaştırılma kararını tanımadığını açıkladı.¹⁶⁴ Pervasız Meletios'un, Yunan Maslahatgüzarı Politis'in temaslarından cesaret aldığı aşikârdı.¹⁶⁵ Eftim ortamın daha da sertleşmemesi için 11 Kasım'da Sen Sinod Reisi Kallinikos'la görüşerek bunu aşmaya çalıştı.¹⁶⁶ Bu süreçte bazı metropolitler İsmet Paşa'ya bildirilmek üzere Papa Eftim'i şikâyet ettiler.¹⁶⁷

4.11. Yunan Temsilcisi Politis'e ve Grigorios'un Patrik Seçilmesine Karşı Eftim'in Tavrı

İstanbul'a döndüğünde patrikhanede Grigorioscular'ı gören Eftim, durumu İsmet Paşa'ya bildirirdi. Bilhassa Yunan temsilcisi Politis'in etkisine dikkat çekti.¹⁶⁸ 6 Aralık 1923'ten itibaren patrik seçilen Grigorios, 13 Aralık'ta makamına oturduğunda devlete sadakatinden bahsetmesine rağmen güven vermemekteydi.¹⁶⁹ Bunun farkında olan Eftim, Ankara'dan beklediği desteği görememesine rağmen Umumi Vekil sıfatıyla yönetimin kendisinde olduğu açıklamasını yaptı.¹⁷⁰ Grigorios'a gönderdiği mektupla seçiminin şaibeli olduğu gerekçesiyle kendisine güvenilmediğinden istifasını istedi. Eftim, 72 metropolit temsilen gazetecilerle yaptığı toplantıda hükûmetin tasvip edeceği adayın patrik seçilinceye kadar patrikhaneyi terk etmeyeceğini belirtti.¹⁷¹

Eftim, şartların hükûmetin kendisine fazla destek vermesine uygun olmadığını farkındaydı. Zira Politis'le ilgili haberlerde Yunanistan ve Türkiye arasında iyi ilişkilerin kurulması için geldiği vurgulanmaktaydı.¹⁷² Bu süreçte Adliye Vekili'nin Grig'orios'un meşruiyetini belirtmesi Eftim'i müşkül duruma getirdi.¹⁷³ Kısa bir süre sonra

¹⁶⁰ *İkdam*, 11 Ekim 1923.

¹⁶¹ *Hâkimiyet-i Millîye*, 15 Ekim 1923.

¹⁶² *İkdam*, 17 Ekim 1923.

¹⁶³ *İkdam*, 17 Ekim 1923.

¹⁶⁴ *Hâkimiyet-i Millîye*, 15 Ekim 1923.

¹⁶⁵ *Hâkimiyet-i Millîye*, 10 Kasım 1923.

¹⁶⁶ *İkdam*, 12 Kasım 1923.

¹⁶⁷ *İkdam*, 8 Aralık 1923.

¹⁶⁸ *Hâkimiyet-i Millîye*, 7 Aralık 1923.

¹⁶⁹ Baş, *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, s.75.

¹⁷⁰ Güllü, *Patrik Metaksakis*, s.331.

¹⁷¹ *İkdam*, 8 Aralık 1923.

¹⁷² *İkdam*, 10 Aralık 1923.

¹⁷³ Sofuoğlu, *Fener Rum*, s.152-153.

fedakârlıkları göz ardı edilen Eftim ve taraftarları İstanbul Valiliği'nce uzaklaştırıldıkları açıklaması üzerine patrikhaneden ayrıldılar.¹⁷⁴ Başka bir seçeneği kalmayan Eftim, merkezi Kayseri'de bulunan Türk Ortodoks Patrikliği'ni İstanbul'a taşıma sürecini başlattı.¹⁷⁵ Bu amaçla 6 Haziran 1924'de Panaiya Kilisesi'nde İstanbul'da yaşayan Karamanlılar'ın temsilcilerinin katıldığı bir kongre topladı. Kongrede, Kayseri'deki Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin ilkelerinden taviz verilmeden merkezin Panaiya Kilisesi'ne taşınması kararlaştırıldı.¹⁷⁶

4.12. Mecburi Mübadele ve Karaman Türkleri

Lozan'da mübadele kıstası din/mezhep olduğundan Karamanlı Ortodokslar, Türkçe konuşmalarına rağmen¹⁷⁷ Rum Ortodokslar'la birlikte değerlendirildiklerinden aynı muameleye tabi tutuldular. Türk Devleti ve asli unsur olan Müslüman Türkler'le hiçbir zaman ters düşmeyen Karamanlılar'ın mübadil olmalarının izahı kolay değildir. Türk İstiklâl Savaşı sürecinde Türk Milleti'nin sesini bütün dünyaya duyurma gayretindeki Karamanlılar'ın, seslerini devletlerine duyuramamaları manidardır. Zira kendilerine mübadele edilmeyecekleri sözünün verildiği Eftim'in, 25 Eylül 1923'te gazetecilerle mülakatından anlaşılmakta olup yerine getirilmediği veya getirilemediği tarihî hakikattir.¹⁷⁸

Lozan müzakerelerinde mübadele meselesi, gündemi çok meşgul etti. Dr. Nansen başkanlığındaki heyetin hazırladığı raporda; Yunanistan'daki Müslümanlar ile Anadolu'daki Ortodokslar'ın isteğe bağlı olarak yer değiştirmeleri teklif edildi. Fakat sürecin uzayacağı ve mağduriyetin artacağı gerekçesiyle mübadele mecburi hâle getirildi.¹⁷⁹ 13 Aralık 1922'de mübadele tartışılırken, Karamanlılar gündeme geldiğinde İsmet Paşa, Müslüman Türkler'den farklı muamele görmeyeceklerini belirttiğinde, Venizelos¹⁸⁰ cevabi olarak 14 Aralık 1922'de mübadelenin mecburi olmaması için ileri sürdüğü şartlardan bahsederken; "... Türkçe konuşan 50 bin Ortodoks'u da içine almak üzere..." ifadesiyle, bunların Türklükleri yine reddedilmekteydi. 16 Ocak 1923'deki oturumda Rıza Nur Bey, TBMM Hükûmetinin mecburi mübadelede ısrarını; Türkiye'de, Yunan yayılcılığına desteği kesmeye dayandırıyor. ¹⁸¹ 1 Aralık 1922'deki toplantıda Türk heyeti, Batı Trakya Müslümanları'nın mübadele dışında tutularak, İstanbul'daki Rumlar'ın dâhil edilmelerini istedi.¹⁸² Fakat Amerika ve İngilizler'in de desteğini alan Yunan temsilcileri, İstanbul Rumları'nın mübadeleye dâhil edilmelerine şiddetle karşı

¹⁷⁴ *İkdam*, 12 Aralık 1923.

¹⁷⁵ Sofuoğlu, *Fener Rum*, s.153-154.

¹⁷⁶ Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks*, s.347-348.

¹⁷⁷ Dimitri Kitsikis, *Türk Yunan İmparatorluğu*, Çev. Volkan Aytaç, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.213.

¹⁷⁸ *İkdam*, 26 Eylül 1923.

¹⁷⁹ Tağmat, *Lozan Konferansı'nda*, s.220-221.

¹⁸⁰ Hüseyin Cahid, "Lozan Mektupları 31", *Tanin*, 18 Aralık 1922.

¹⁸¹ *Lozan Barış Konferansı tutanaklar-belgeler II*, çev. Seha L. Meray, İstanbul 1993, s.212, 226, 315.

¹⁸² *Lozan Barış Konferansı tutanaklar-belgeler II*, çev. Seha L. Meray, İstanbul 1993, s.117-130.

çıktılar. Müzakereler sonucunda Rum Ortodokslar'ın İstanbul'da kalmaları ve Anadolu'daki Türk Ortodokslar'ın mübadeleye tâbi tutulmaları kararlaştırıldı. Mübadelede kıstas dil değil, din olarak tespit edildiğinden dolayı¹⁸³ Karamanlılar'ın, Yunanistan'a gitmeme talepleri dikkate alınmadığından bu uygulamadan kendilerini kurtaramadılar.¹⁸⁴ Karamanlılar'ın, 30 Ocak 1923'de Lozan Muahedesi'ne Bağlı Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol ile başlayan anavatanlarından sökülüp sürülme süreçleri 1924'de tamamlanırken, sonunu bilmedikleri serüvene dâhil edilmişlerdi.¹⁸⁵

5. Sonuç

Karamanlılar'ın, Türklükleri ve tarihî süreçte tâbi olarak Türk Devletleri'ne ve mensubu oldukları Türk Milleti'ne sadakatten hiçbir zaman vazgeçmek bir tarafa taviz dahi vermedikleri muhakkaktır. Bunun en somut örneği Millî Mücadele yolunda, Türk İstiklâl Savaşı boyunca Yunanistan ve Fener Patrikhanesi'nin dünyevi ve uhrevi bütün baskılarına rağmen geri adım atmamalarıdır. TBMM, bu tavırlarını takdir ederek ruhanî reislerine İstiklâl Madalyası verilmesi kararını almıştır.¹⁸⁶

Yunan tarih yazımında, "Rumların Kâbusu"¹⁸⁷ olarak nitelendirilen ve kendisine; "Türk değil de Türk dostu diyenleri affetmeyeceğini"¹⁸⁸ belirten Papa Eftim'in teşkilatlandığı Karamanlılar, dinî ve dünyevi bütün baskılara rağmen, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte yürümekte hiç tereddüt etmediler. Nitekim dindaşlığı, kandaşlığa, vatanışlığa ve en önemlisi de bağımsızlığa tercih etmişlerdi. Kendi adlarıyla anılan bağımsız patrikhanelerini kurma arzularına, gösterdikleri yoğun gayretleri sonucunda erişmişlerdi. Lakin Lozan müzakerelerinde mübadelelerin esas "dil" değil, "din" esasına dayandırıldığından Türkiye'de, İstanbul haricinde kalan Ortodokslar'ın Yunanistan'a gönderilmeleri kararlaştırıldı. Bundan dolayı Anadolu'daki Karamanlılar'ın, Türklükleri göz ardı edilmiş ve Rumca dahi bilmedikleri¹⁸⁹ ve hiç arzu etmedikleri hâlde mecburi mübadeleye tabi tutulmuşlardır.¹⁹⁰ Eftim ile birlikte birkaç Karamanlı aile Ankara Hükûmetinin 3 Ağustos 1924 tarihli kararıyla İstanbul'da yerleşmelerine müsaade edildiği için mübadil olmaktan kurtulabilmişlerdir.¹⁹¹

¹⁸³ Pınar Şenışık, "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Devlet Pratikleri ve Dönüşen Kimlikler", *Studies Of The Ottoman Domain*, 6/10 (2016), s.94-95.

¹⁸⁴ Uğuz ve Saygılı, "Karamanlı Ortodoks", s.793.

¹⁸⁵ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.162-163, 168.

¹⁸⁶ Zekeriya Türkmen, "İstiklâl Harbi Yıllarında Türk Ortodokslarının Fener Rum Patrikhanesine Karşı Yürüttükleri Propaganda Faaliyetleri", *Askeri Tarih Bülteni*, 46 (1999), s.71.

¹⁸⁷ Benlisoy ve Benlisoy, *Türk Milliyetçiliğinde*, s.25.

¹⁸⁸ Arslan, "Türk Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Örgütlü Bir Yaklaşım 'Türk Ortodoks Kilisesi', s.422.

¹⁸⁹ Selcen Özyurt Ulutaş, "Bir Diplomatın Gayriresmî Mücadelesi: Hamdullah Suphi'nin Bilinmeyen Gagauz Müdafaası", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 72/2 (2020), s.192-193.

¹⁹⁰ Ramazan Tosun, *Türk-Yunan İlişkileri Ve Nüfus Mübadelesi*, Ankara: Berikan Yayınları, 2002, s.161-162.

¹⁹¹ Mustafa Ekincikli, "Millî Mücadelede Türk Ortodoksları", *XII. Türk Tarihi Kongresi*, s.1308.

İstiklâl Savaşı sürecinde Türkler'in başarısından dolayı Türkiye'den, Yunanistan'a kaçarak gidenler varlıklarını mülteci kavramına tutunarak sürdürmek mecburiyetinde kaldılar. Buna karşılık Lozan Antlaşması'na göre Yunanistan'dan, Türkiye'ye gelenler mübadele kavramıyla mazbut hayatlarını sürdürmekte fazla zorlanmadılar. Hâlbuki aynı antlaşmaya istinaden Türkiye'den, Yunanistan'a gitmeye mecbur bırakılan Karamanlılar'ın mülteci olmadıkları muhakkaktı. Lakin resmî olduğu kadar, meşru olmayan mübadeleye mecbur bırakıldıklarından iskân edildikleri Yunanistan'da hiç de hoş karşılanmadılar.¹⁹² Rumca bilmedikleri hâlde Türkçe konuşmalarına izin verilmemesi gibi müstahak olmadıkları müdahalelere maruz kaldılar.¹⁹³ Mübadelenin gayesi her iki tarafı da anavatanlarına döndürmekti. Fakat tam aksi olarak Karamanlılar için mübadele, gemiye bindikleri ve hastalanmaları için ıslatıldıkları andan itibaren ölmeye başlamaları¹⁹⁴ ve Yunanistan'da sürekli horlandıklarından gurbette sürgün niteliğindedir.¹⁹⁵ Muhtemelen imparatorluğun sonunun geldiği son dönemlerinde gayrimüslimlerin istismara açık tavırlarıyla millî devlet döneminde tekrar karşılaşmamak için tedbir amaçlı bir mübadele düşünülmüştür. Lakin her ne sebeple olursa olsun Yunanistan'a gönderilmeleri Türkiye açısından telafisi olmayacak bir hata¹⁹⁶ ve Karamanlılar'da da tedavisi mümkün olmayan yaralar açmıştır.¹⁹⁷

¹⁹² Şenışık, "1923 Türk-Yunan", s.90-91.

¹⁹³ Yonca Anzerlioğlu, "Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 51 (2013), s.176-177.

¹⁹⁴ Orakçı, "Karamanlıca Muhacir", s.271.

¹⁹⁵ Nuri Yüce, "Karamanlı Türkler", *Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, 42/42, (2010), s.162.

¹⁹⁶ Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara: Pihoenix Yayınları, 2009, s.359-360.

¹⁹⁷ Aydın, "Türk Ortodoks", s.19.

Kaynaklar / References

Arşiv ve Yayınlanmış Belgeler

Anadolu'da Ortodoksluk Sadâsı. Haz. Çiğdem Aslan- Mustafa Toker), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2014.

BOA, *DH. KMS*, nr. 49-2/31, 19 Haziran 1335/19 Haziran 1919.

BOA, *Y. MTV*, nr. 41/43, 14 Teşrinisani 1305/26 Kasım 1889.

BOA, *Y. MTV*, nr. 41/43, 14 Teşrinisani 1305/26 Kasım 1889.

BOA, *Yıldız Sadrazam Kâmil Paşa Evrakına Ek*, nr. 86-40/3937, 7 Teşrinisani 1319/20 Kasım 1903.

Lozan Barış Konferansı tutanaklar-belgeler II, Çev. Seha L. Meray, İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 1993.

Lozan Barış Konferansı tutanaklar-belgeler II, Çev. Seha L. Meray, İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 1993.

Kitaplar

Akgönül, Samim. *Türkiye Rumları Ulus Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Anzerlioğlu, Yonca. *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara: Pihoenix Yayınları, 2009.

Baş, Mustafa. *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005.

Benlisoy, Foti ve Stefo Benlisoy. *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmiş Bir Yol Hıristiyan Türkler ve Papa Eftim*, İstanbul: İstos Yayınları, 2016.

Bozkurt, Fuat. *Türklerin Dini*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

Câmi. *Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler ve Bizans İmparatorluğu'na Dâhil Olan Turanî Akvam*, İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaa Ve Kütüphanesi Yayınları, 1338.

Amicis Edmond De. *İstanbul (1874)*, Çev. Beynun Akyavaş, Ankara: TTK Yayınları, 2006.

Ekincikli, Mustafa. *Türk Ortodoksları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1998.

Cihangir, Erol, *Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul: Turan Yayıncılık, 1997.

Evangelinos Misailidis. *Seyreyle Dünyayı (Temaşâ-i Dünya ve Cefakâru Cefakeş)*, Haz., Robert Anhegger, Vedat Günyol), İstanbul: Cem Yayınevi, 1988.

Evlîya Çelebi B. Derviş Mehmed Zillî. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, I. Kitap, Haz., Robert Dankof, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Gentizon, Paul. *Mustafa Kemal ve Uyanan Türkiye*, Çev., Fethi Ülkü, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1994.

Giritli Orhan'ın Babası, *Rum Ortodoks Sahte Patriği Giritli (Meletios)'a Açık Mektup Yahud İslâmiyet, Nasrâniyet ve Türk-Yunan Harbi*, Kastamonu: Kastamonu Matbaası, 1338.

- Güllü, Ramazan Erhan. *Patrik Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, İstanbul: Ötüken, 2017.
- Hatipoğlu, Murat. *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.
- Hüseyin Kâzım Kadri, *Rum Patriğine Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir*", İstanbul 1330.
- İbar, Gazanfer. *Anadolulu Hemşehrilerimiz Karamanlılar ve Yunan Harflî Türkçe*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Jaeschke, Gotthard. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar-30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Ankara: TTK Yayınları, 1989.
- Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Millet Sistemi/Mit ve Gerçek*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.
- Kitsikis, Dimitri. *Türk Yunan İmparatorluğu*, Çev., Volkan Aytar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Macar, Elçin. *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Manov, Atanas. *Gagauzlar (Hıristiyan Türkler)*, Çev., M. Türker Acaroğlu, Ankara: TTK Yayınları, 2001.
- Mantran, Robert. *Osmanlı Devleti Tarihi*, Çev., Server Tanilli, İstanbul 1995.
- Mintzuri, Hagop. *İstanbul Anıları 1897-1940*, Çev., Silva Kuyumcuyan-Haz., Necdet Sakaoğlu-Ayşen Anadol, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Milas, Herkül. *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Mutlu, Cengiz. *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2014.
- Orkun, Hüseyin Namık. *Yeryüzünde Türkler*, İstanbul: Kenan Matbaası Yayınları, 1944.
- Öksüz, Hikmet. *Amerikan Belgelerine Göre Fener Rum Patrikhanesi'nde I. Athenagoras Dönemi (1949-1972)*, Ankara: TTK Yayınları, 2021.
- Paspatis, Aleksandros. *Balıklı Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Esnafı 1833-1860*, Çev., Marianna Yerasimos, İstanbul: Kitapyayınevi, 2015.
- Polat, Bayram. *Karaman İli Tarihi ve Günümüz İnanç Coğrafyası-Karaman Tarihi ve Kültürü*, IV-, İstanbul: Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2005.
- Adnan Sofuoğlu, *Fener Rum Patrikhanesi Ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul: Turan Yayıncılık, 1996.
- Sunata, İ. Hakkı. *İstanbul'da İşgal Yılları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Tağmat, Çağla Derya, *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi 1922-1923*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2018.
- Tekin, Talat. *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Ankara: Simurg Yayınları, 1997.
- Toker, Hülya. *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Ankara: ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Tosun, Ramazan. *Türk-Yunan İlişkileri Ve Nüfus Mübadelesi*, Ankara: Berikan Yayınları, 2002.

Toynbee, Arnold Joseph. *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, Çev., Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.

Uğuz Eşki, Hülya ve Saygılı Rukiye. "Karamanlı Ortodoks Türkler Üzerinden Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinin Analizi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17 (2017): 787-795.

Yeşilyurt, Süleyman. *Atatürk'ten Bugüne Bilinmeyen Yönleriyle Türk Hıristiyanların Patrikhanesi*, Ankara: Serajans Stratejik Araştırma Kültür Yayınları, 1995.

Yıldırım, Seyfi.-Adnan Sofuoğlu, *Siyasî Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Ankara: KÖKSAV Yayınları, 2010, s.177-178.

Makaleler

Anzerlioğlu, Yonca. "Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaşî Velî Araştırma Dergisi*, 51 (2013): 171-188.

Anzerlioğlu, Yonca. "Lozan Görüşmeleri Sırasında Patrikhane Meselesi Karşısında Patrik Meletios'un Yunan Kaynaklarına Yansıyan Yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, XVI/33 (2016): 105-134.

Arslan, Esat. "Türk Kurtuluş Savaşında Yunan-Fener Patrikhanesi Birlikteliğine Karşı Örgütlü Bir Örgütlü Bir Yaklaşım 'Türk Ortodoks Kilisesi', *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/5 (1995): 407-442.

Aydın, Mehmet. "Türk Ortodoks Hıristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Kuruluşu", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8, (2009): 7-22.

Aydın, Mithat. "Anadolu'da Hıristiyan Türkler (Başlangıcından Cumhuriyete)", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2004): 1-28.

Yahya Başkan, "Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 55 (2013): 107-134.

Bedir, Ömer. "Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Gagavuzların Türkiye'ye Göç Ettirilmesine İlişkin Çabalar", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2019): 239-252.

Biçici, Mehmet. "Papa Eftim ve Millî Mücadeledeki Önemi", *GUNS JSS*, 16/2 (2017): 453-460.

Çakmak, Cihan. "Karamanlı Grek Alfabeti Üzerine", *VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultay Bildirileri 25-28 Eylül 2012-Selanik*, Ankara: Bilkent Üniversitesi, (2012): 79-90.

Duru, Orhan. "Bizans Şaşırtıyor", *Cogito-Üç Aylık Düşünce Dergisi-Bizans*, 17 (1999): 367-373.

Ekincikli, Mustafa. "Millî Mücadelede Türk Ortodoksları", *XII. Türk Tarihi Kongresi*, Ankara: TTK Yayınları, 1999: 1297-1308.

Erdal, İbrahim. "Türk Basını'na Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Arabođlu'nun İhracı Meselesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34 (2004): 33-49.

Güllü, Ramazan Erhan. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'de Rumların İdaresi", *SSAD-Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, (2021): 156-171.

Halaçoğlu, Yusuf. "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *Bellekten*, 53/207-208, (1989): 637-681.

- Hüseyin Cahid. "Lozan Mektupları 31", *Tanin*, 18 Aralık 1922.
- İnci, Salih. "Cumhuriyet döneminde Fener Rum Patriklerinin Seçimi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 22/1 (2022): 1-36.
- Kiskira, Konstantia P."19. Yüzyılın Çokuluslu İstanbul'unda Amerikan Misyonerleri", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Ed., Pnelopi Stahis, Çev., Foti ve Stefo Benlisoy, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999: 65-77.
- Anhegger, Robert. "Temaşa-i Dünya ve Cefakâru Cefakeş Üzerine", Evangelinos Misailidis, *Seyreyle Dünyayı (Temaşa-i Dünya ve Cefakâru Cefakeş)*, Haz., Robert Anhegger, Vedat Günyol, İstanbul: Cem Yayınevi, 1988: 643-662.
- Şenışık, Pınar. "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Devlet Pratikleri Ve Dönüşen Kimlikler", *Studies Of The Ottoman Domain*, 6/10 (2016): 83-119).
- Şimşek, Şehnaz Şişmanoğlu. 19. Yüzyıl Yunan Harfli Türkçe (Karamanlıca) Gazete ve Süreli Yayınlarda Dil Tartışmaları" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 31(2019): 29-56.
- Türkmen, Zekeriya. "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Türkçe Konuşan Hristiyanlara Ait Bir Belge", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 4 (2001): 91-112.
- Türkmen, Zekeriya. "İstiklâl Harbi Yıllarında Türk Ortodokslarının Fener Rum Patrikhanesine Karşı Yürüttükleri Propaganda Faaliyetleri", *Askeri Tarih Bülteni*, 46 (1999): 71-78.
- Ulutaş, Selcen Özyurt. "Bir Diplomatın Gayriresmî Mücadelesi: Hamdullah Suphi'nin Bilinmeyen Gagauz Müdafaası", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 72/2 (2020): 187-206.
- Uğur Üçüncü, "Fener Rum Ortodoks Patriği IV. Meletios'un Büyük Taarruz'daki Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/1 (2015):21-50.
- Okur, Mehmet. "Millî Mücadele Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", *Atatürk Yolu Dergisi*, 29-30 (2002): 101-116.
- Orakçı, Meryem. "Karamanlıca Muhacir Sedası Gazetesine Göre Yunanistan'da Mübadelenin İlk Yılları ve Türkçe Konuşan Ortodoksların Yaşadığı Sorunlar", *Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 65 (2019): 263-299.
- Yüce, Nuri. "Karamanlı Türkler", *Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, 42/42, (2010): 155-164.

Gazeteler

Açıksöz, Akşam, Hâkimiyet-i Millîye, İkdâm, İleri, Tanin, Tasvîr-i Efkâr, Tercümân-ı Hakikat, Tevhîd-i Efkâr, Vakit,

EK 1. Papa/Baba Eftim. (Temin: Türk Ortodoks Patrikhanesi)

EK 2. Papa/Baba Eftim'in 31 Mart 1922'de ilk Meclis binasının önünde yaptığı konuşmanın fotoğrafı. (Temin: Türk Ortodoks Patrikhanesi)

EK 3. Türk Ortodoks Patrikhanesi. (07.07.2023'de çekilmiştir)

EK 4. Türk Ortodoks Patrikhanesi. (07.07.2023'de çekilmiştir)

Yazar Hakkında / About Author

**Dr. Öğr. Üyesi Bülent ATALAY | Trakya Üniversitesi |
bulentatalay[at]trakya.edu.tr | ORCID: 0000-00033338-3098**

1965 yılında Konya/Karaman'ın Kavuklar köyünde doğan Bülent Atalay, ilköğrenimini köyünde, Orta-Lise öğrenimi Ereğli'de tamamladı. Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 1987'de mezun oldu. 1988 yılında Trakya Üniversitesi Rektörlüğünde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Okutmanı olarak kamu görevine başladı. Daha sonra Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Araştırma Görevlisi olan Bülent Atalay, 1993 yılında Trakya Üniversitesi'nde Yüksek Lisans, 2001'de de Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde "Fener Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)" başlıklı tez çalışmasıyla Dr. unvanını aldı. Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünde 2002 yılında atandığı Yardımcı Doçentlik görevine halen Dr. Öğretim Üyesi olarak devam etmektedir. Bülent Atalay, YÖK'ün düzenlemiş olduğu bazı hizmet içi eğitim seminerlerine katılmıştır. Hem üniversitelerin hem de sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği başta Atatürk olmak üzere, İstiklâl Harbi ve Türk Kültürüyle alakalı konularda halka yönelik çok sayıda konferans vermiştir. Yayınlanmış kitabı, ulusal ve uluslararası kitaplarda bölüm yazarlığı olan ve çok sayıda Uluslararası Sempozyumda bildiri sunan Bülent Atalay'ın başta Türk İstiklâl Harbi olmak üzere Türkiye'nin yakın tarihiyle alakalı Ulusal ve Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanmış birçok makalesi mevcut olup, evli ve üç çocuk babasıdır.

**Assist. Prof. Dr. Bülent ATALAY | Trakya University |
bulentatalay[at]trakya.edu.tr | ORCID: 0000-00033338-3098**

Born in Kavuklar village of Konya/Karaman in 1965, Bülent Atalay completed his primary education in his village and his secondary and high school education in Ereğli. He graduated from Fırat University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History in 1987. In 1988, he started as a lecturer at Trakya University. Bülent Atalay, who later became a Research Assistant in the History Department of the Faculty of Arts and Sciences, completed his master's degree at Trakya University in 1993. He received his PhD degree from Marmara University, Institute of Turkic Studies in 2001 with his thesis on "Political Activities of the Fener Patriarchate (1908-1923)". He has been working as an assistant professor at the Department of History at Trakya since 2002. Bülent Atalay attended some in-service training seminars organized by the Higher Education Institution (YÖK). He gave numerous conferences for the public on issues related to the War of Independence and Turkish Culture, especially Atatürk, organized by both universities and non-governmental organizations. Bülent Atalay, who presented papers at many Symposiums, has many national and international publications related to the recent history of Türkiye, especially the Turkish War of Independence. He is married and has three children.